СУДОВИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

БІЛОЦЕРКОВЕЦЬ Назар Вікторович - магістр кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права Київського міжнародного університету
ORCID: 0000-0003-2787-1108
УДК: 341
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.5

У статті аналізується закріплене в законі право інтелектуальної власності як самостійного об'єкта цивільного права та судово-адміністративний механізм захисту цього права. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки захист прав інтелектуальної власності стає надзвичайно важливим. Правила та механізми, що регулюють використання інтелектуальної власності, затверджуються не лише на міжнародному рівні, а й у національному законодавстві кожної країни. Окрему увагу приділено судовому та адміністративному механізмам, що забезпечують захист прав інтелектуальної власності, аналізу їх ефективності та пропозиціям щодо їх вдосконалення. Основна роль судового захисту полягає у вирішенні спорів між правовласниками та порушниками. Адміністративний механізм охоплює діяльність державних органів, які здійснюють контроль за дотриманням законодавства про інтелектуальну власність.

Ключові слова: суд, судовий захист, адміністративний механізм, інтелектуальна власність, правовласник, глобалізація, цифровізація, національне законодавство.

Постановка проблеми

На сьогодні не лише в Україні, а й у всьому світі під впливом інформаційної революції зросла необхідність захисту прав інтелектуальної власності. Великий масштаб порушень прав інтелектуальної власності становить дедалі більшу загрозу сталому розвитку світової економіки та стабільності розвитку цивілізації – із серйозними економічними та соціальними наслідками, у разі її несвоєчасного вирішення. Це обумовлено тим, що інститут інтелектуальної власності регулює процеси творчої, наукової, культурної та економічної практики, забезпечує охорону прав на об'єкти творчої діяльності. Держава як механізм регулювання суспільних відносин зобов'язана забезпечити фізичним та юридичним особам реалізацію їх законних прав та інтересів, оскільки недоторканність інтелектуальної власності є гарантією успішного розвитку культури, економіки будь-якої держави.

Система правового регулювання в галузі інтелектуальної власності ґрунтується на міжнародних нормах та національних законодавствах, що взаємодоповнюють одне одного. До міжнародних нормативно-правових актів у галузі захисту прав інтелектуальної власності належать: Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 р., договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) [1, с.71]. Ці документи встановлюють мінімальні стандарти міжнародного захисту прав інтелектуальної власності. Національне законодавство захисту прав інтелектуальної власності представлено Цивільним кодексом України, законами «Про авторське право і суміжні права» та «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», які регулюють авторські права та суміжні права, регламентують механізми захисту прав інтелектуальної власності. Слід

зауважити, що Україна протягом останніх років значно пришвидшила процес свого входження до світових структур, що регулюють процеси створення, набуття прав та використання інтелектуальної власності, і вже є учасницею більшості багатосторонніх міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері.

У цьому контексті слід звернути увагу, що істотним недоліком системи захисту інтелектуальної власності є її занадто низька ефективність. Порушники права інтелектуальної власності не дуже бояться застосування до них встановлених чинним законодавством санкцій. Інколи доходи від неправомірного використання чужого твору чи об'єкта суміжного права перевищують встановлені санкції в сотні раз і з лихвою перекривають понесені витрати. Швидке зростання темпів застосування цифрових технологій, зокрема глобальних мереж, викликає необхідність постійної уваги в питаннях охорони, здійснення і забезпечення дотримання права інтелектуальної власності.

Стан дослідження проблеми

Проблеми захисту прав інтелектуальної власності є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, що пов'язано з постійними змінами в технологіях, економіці та законодавстві, які вимагають адаптації системи захисту. Низка зарубіжних авторів у своїх публікаціях порівнюють різні системи охорони прав інтелектуальної власності, вивчають успішні кейси різних країн, а також розробляють рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання на міжнародному рівні. Наприклад, Arsene S. вивчає міжнародні аспекти захисту прав інтелектуальної власності, включаючи ефективність угоди TRIPS [2]. Mercurio B. здійснює порівняльний аналіз систем охорони інтелектуальної власності в різних країнах, виділяючи кращі кейси [3].

Вітчизняні науковці концентрують свою увагу на аналізі національного законодавства про інтелектуальну власність, адаптації міжнародних норм до національного контексту, а також на формуванні нових підходів до правозастосування. Наприклад, Антонов В. спеціалізується на питаннях адаптації українського законодавства до європейських стандартів у сфері захисту інтелектуальної власності [4]. Стрельник В. В., Демченко А. М. досліджують проблеми автоматизації процедур в охороні прав інтелектуальної власності в Україні, зокрема в умовах цифровізації [5]. Коссак В. М., Якубівський І.Є. аналізують судову практику в справах про порушення прав інтелектуальної власності, зокрема в технологічних сферах [6].

Загалом, на сьогодні існує значна нормативно-правова база і науково-юридичні публікації з питань механізмів захисту прав інтелектуальної власності, однак, подальші зусилля як вітчизняних, так і зарубіжних науковців спрямовані на розвиток ефективних механізмів захисту прав інтелектуальної власності, що має велике значення для підтримки інновацій та справедливого соціально-економічного розвитку країни.

Мета і завдання дослідження

У сучасному світі розвитку складних інформаційних систем, новітніх технологій та техніки захист інтелектуальної власності стає дедалі актуальнішою проблемою. Кожен письменник, науковець, програміст прагне визнання своєї інтелектуальної праці, бажає забезпечення своїх авторських прав, тому захист інтелектуальної власності від незаконного використання в сучасних умовах є пріоритетним напрямом розвитку в Україні. Основна мета статті полягає в аналізі та перевірці ефективності чинних правових інструментів, які забезпечують захист інтелектуальної власності в Україні, що включає в себе оцінку дієвості судових рішень, адміністративних процедур, а також механізмів, які використовуються для врегулювання спорів у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до мети виділено наступні завдання: аналіз національного законодавства та порівняння його з нормами міжнародного права; вивчення практики судів в Україні, що стосується справ про порушення прав інтелектуальної власності; оцінити роль адміністративних органів у захисті прав інтелектуальної власності; виявлення прогалин та надання практичних рекомендацій для вдосконалення

існуючих механізмів захисту прав інтелектуальної власності. Об'єктом дослідження є правові механізми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Предметом статті є аналіз та оцінка конкретних механізмів, які застосовуються для захисту прав інтелектуальної власності, що включає судовий та адміністративний механізми.

Методологічна основа дослідження

Досліджуючи судовий та адміністративний захист прав інтелектуальної власності, необхідно звернути увагу на сукупність підходів і методів, які забезпечують комплексний аналіз правових відносин у царині захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до мети і завдань пошуку використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: комплексного аналізу нормативно-правових актів та судової практики, порівняльно-правовий, метод системного аналізу та прогнозування. Аналіз нормативно-правових актів передбачає вивчення законодавства України, яке регулює питання захисту інтелектуальної власності, що дозволяє зрозуміти чинну правову базу та її відповідність міжнародним стандартам. Дослідження судових рішень з питань захисту прав інтелектуальної власності дозволяє виявити практичні проблеми та основні тенденції в правозастосуванні. Порівняльно-правовий метод дозволяє порівняти українське законодавство з міжнародними нормами та практиками, що забезпечують захист прав інтелектуальної власності. Використання методу системного аналізу та прогнозування сприяє створенню комплексного розуміння механізмів захисту прав інтелектуальної власності та розробці ефективних стратегій для його покращення.

Дані для дослідження були зібрані з офіційних публікацій міжнародних організацій та науково-дослідницьких праць, що забезпечило цілісність та об'єктивність аналізу механізмів судового та адміністартивного захисту прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу

Досліджуючи тему, варто зазначити, що судовий та адміністративний механізми є ключовими елементами системи захисту прав інтелектуальної власності, які забезпечують дотримання законодавства та відновлення порушених прав. Законодавча база захисту прав інтелектуальної власності в Україні є складною і різнобічною, що забезпечує правову охорону для творців, винахідників і підприємців. Вона активно інтегрується з міжнародними стандартами, спрямованими на забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності в сучасних умовах ринку. Основні законодавчі акти в цій сфері: Конституція України [7], Закон України «Про авторське право та суміжні права» [8], Цивільний кодекс України [9], Кодекс України про адміністративні правопорушення [10], а також спеціалізовані законодавчі та підзаконні акти.

Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Основний закон України виділяє серед прав і законних інтересів у сфері інтелектуальної діяльності майнові та немайнові права, оскільки в процесі літературної і художньої, наукової і технічної творчості виникають об'єкти матеріального та духовного світу, що мають свою вартість [11].

Захист прав на інтелектуальну власність здійснюється на підставі бажання правовласника, і тільки правовласник вправі вирішувати: вносити йому свій об'єкт права інтелектуальної власності в реєстр чи ні, звертатися до суду в разі затримки оформлення інспекторами доходів і зборів контрафактного товару або не звертатися, проводити експертизу товарів або не проводити [12, с.225].

Існують дві форми захисту права інтелектуальної власності – юрисдикційна та неюрисдикційна. Юрисдикційна форма захисту здійснюється з використанням державного апарату (судочинство), неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності є діями громадян та організацій, які здійснюються ними самостійно, без звернення до державних органів. Однак найбільшу результативність у цій галузі мають

юрисдикційні форми захисту прав: позови до суду, адміністративна або кримінальна відповідальність [13, с.26].

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого майнового чи немайнового права [14].

Згідно з ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», за захистом свого авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права та суміжних прав мають право звертатися в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції [15].

Судовий захист прав інтелектуальної власності здійснюється судами загальної юрисдикції, господарськими судами України, а у сфері публічно-правових відносин – адміністративними судами, система яких сьогодні формується та в якій вже активно працює Вищий адміністративний суд України [16, с.229]. Судовий захист прав інтелектуальної власності є важливою складовою системи охорони прав на результати інтелектуальної діяльності. Він реалізується через звернення до суду з метою захисту власності, що не була зареєстрована або ж захисту прав у разі порушення зареєстрованих прав. Власники прав на об'єкти інтелектуальної власності можуть подати позовні заяви на підставі порушення їх прав, таких як незаконне використання патентів, товарних знаків чи авторських прав. Основою для судового процесу можуть бути факти крадіжки, плагіату або інших неправомірних дій, що призвели до збитків. Суд проводить слухання, де обидві сторони представляють свої аргументи. Суд може винести рішення на користь власника прав, що може включати: визнання права власності; компенсацію збитків (матеріальних і нематеріальних); заходи щодо заборони подальшого порушення прав. Також можливе винесення рішення на користь іншої сторони, якщо суд не встановить порушення.

Адміністративний механізм захисту об'єктів інтелектуальної власності в цей час дуже ефективний і успішно застосовується поряд з основними і традиційними методами захисту. Система адміністративно-правового захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності включає три основні структурні елементи: 1) об'єкти інтелектуальної власності, що підлягають адміністративно-правовому захисту; 2) суб'єкти правозастосування, або учасники адміністративних правовідносин у галузі створення та використання результатів інтелектуальної діяльності та прирівняних до них засобів індивідуалізації; 3) адміністративний механізм захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності [17, с.89].

Держава є головним суб'єктом правовідносин, оскільки формує нормативно-правову базу функціонування аналізованого механізму захисту, тобто виступає в ролі законодавця. Законодавством встановлено правові важелі впливу на суспільні відносини у сфері створення та використання інтелектуальних прав.

Співпраця між адміністративними і судовими органами є ключовим аспектом ефективного захисту прав інтелектуальної власності та допомагає забезпечити комплексний підхід до реалізації та захисту прав, що вкрай важливо в умовах сучасного розвитку технологій і швидкого поширення інформації. Дієвість адміністративних і судових механізмів проявляється через координацію дій та обмін інформацією, через проведення сумісних розслідувань, через юридичну допомогу та спільний доступ до баз даних. Адміністративні органи надають судовим установам узагальнену інформацію про випадки порушення прав інтелектуальної власності, що допомагає у формуванні прецедентної практики. Створення спільних груп з представників адміністративних і судових органів для проведення розслідувань випадків порушення прав інтелектуальної власності включає перевірки на місцях, вивчення доказів та проведення експертних оцінок. Однак існують і проблеми, які необхідно усунути для плідної співпраці:

1) непослідовність у правозастосуванні – наявні суперечності адміністративних рішень судовим, що ускладнює процес взаємодії;

2) кадрові обмеження в обох типів органів впливають на швидкість і якість виконання їхніх обов'язків;

3) швидкий розвиток технологій передбачає адаптацію чинних норм і механізмів захисту, що складно реалізувати в умовах низької координації.

Для підвищення дієвості судового і адміністративного механізму захисту прав інтелектуальної власності важливо реалізувати ряд стратегій і практичних кроків, які допоможуть зміцнити співпрацю між органами, спростити процедури та забезпечити більш ефективний захист прав власників. Наприклад, до ключових пропозицій можемо віднести наступні:

- впровадження єдиних електронних платформ для зберігання даних щодо порушення прав інтелектуальної власності дозволить швидше реагувати на випадки порушень;

- не зайвим буде впровадження регулярних навчань для працівників адміністративних органів (наприклад, патентних бюро) та суддів, щоб підвищити їхню обізнаність у питаннях захисту інтелектальної власності та сучасних технологій;

- систематичний моніторинг і контроль засобами сучасних технологій штучного інтелекту дозволить аналізувати великі об'єми інформації на наявність порушень інтелектуальної власності;

- регулярний перегляд законодавчих актів, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності, сприятиме пристосуванню їх відповідно до потреб сучасного цивілізованого суспільства, тобто адаптації національного законодавства до міжнародних нормативно-правових актів у галузі захисту прав інтелектуальної власності.

Отже, взаємодія адміністративного і судового механізмів є критично важливою для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Системний підхід, який включає обмін інформацією, спільні розслідування та інтеграцію сучасних технологій, може суттєво підвищити рівень захисту прав, спростити процедури та зменшити кількість правопорушень у цій важливій сфері.

Висновки

Таким чином, удосконалення механізмів у сфері захисту авторського права і суміжних прав нині динамічно розвивається. Швидке зростання темпів застосування цифрових технологій, зокрема глобальних мереж, викликає необхідність постійної уваги до питань охорони, здійснення і забезпечення дотримання права інтелектуальної власності. Права інтелектуальної власності охоплюють різноманітні творчі досягнення, як-от: літературні твори, винаходи, торгові марки, дизайни та інші об'єкти. Захист цих прав є важливим аспектом для стимулювання інновацій та розвитку економіки. У багатьох країнах, включаючи Україну, існує різноманіття механізмів захисту прав інтелектуальної власності, серед яких виокремлюються судовий та адміністративний захист. Взаємозв'язок цих двох механізмів захисту прав інтелектуальної власності є важливими для забезпечення прав і свобод власників.

В Україні створено досить велику законодавчу базу, тобто розгалужену систему законів та підзаконних актів, які визначають відповідальність за порушення права інтелектуальної власності, а також сукупність органів виконавчої та судової влади, які покликані забезпечити відновлення прав суб'єктів, чиї авторські чи суміжні права порушені, та застосування певних санкцій. Проте необхідним є удосконалення механізму виявлення правопорушень у сфері інтелектуальної власності, посилення покарання за порушення таких прав, а також систематична модернізація українського законодавства до сучасних викликів.

Література

1. Запорожець І. Управління охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності: пошук нових методів здійснення. *Право України*. 2008. № 1. С. 70–73.

2. Arsene S. Internet Domain Names in China Articulating Local Control with Global Connectivity. URL: https://journals.openedition.org/chinaperspectives/6846 (дата обращения: 10.02.2025).

3. Mercurio B. The Protection and Enforcement of Intellectual Property in China since Accession to the WTO: Progress and Retreat. URL: https://journals.openedition.org/chinaperspectives/5795 (дата обращения: 10.02.2025).

4. Стрельник В.В., Демченко А.М., Мироненко А.О. Правове поєднання права інтелектуальної власності та технології штучного інтелекту. Приватне та публічне право. 2020. № 4. С. 5О-53. URL: https://doi.Org/10.32845/2663-5666.2020.4.10 (дата звернення:10.02.2025).

5. Антонов В. М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право . Київ: КНТ, 2006. 518 с.

6. Коссак В. М., Якубівський І.Є. Право інтелектуальної власності. Київ: Істина, 2007. 208 с.

7. Конституція України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР. URL: http: //zakon4. rada. gov. ua/laws/show/254 (дата звернення:10.02.2025).

8. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23. 12. 1993 № 3792-XII. URL: http: //zakon2. rada. gov. ua/laws/show/3792-12 (дата звернення:10.02.2025).

9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення:10.02.2025).

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення:10.02.2025).

11. Конституція України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР. URL: http: //zakon4. rada. gov. ua/laws/show/254 (дата звернення:10.02.2025).

12. Гордієнко С. Г. Теорія та практика діяльності державних та недержавних структур із захисту інтелектуальної власності в Україні в сучасних умовах: курс лекцій. Київ: НТУУ «КПІ», 2011. 496 с.

13. Гришко І. Ю., Уткіна М. С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4 (33). 2010. С. 26-30.

SUMMARY

The article analyzes two main mechanisms for protecting intellectual property rights: judicial and administrative. In today's conditions of globalization and digitalization of the economy, the protection of intellectual property rights is becoming extremely important. The rules and mechanisms that regulate the use of intellectual property are approved not only at the international level, but also in the national legislation of each country. Special attention is paid to the judicial and administrative mechanisms that ensure the protection of intellectual property rights, the analysis of their effectiveness and proposals for their improvement. The main role of judicial protection is to resolve disputes between rightholders and violators. The administrative mechanism covers the activities of state bodies that monitor compliance with intellectual property legislation.

Keywords: court, judicial protection, administrative mechanism, intellectual property, rightholder, globalization, digitalization, national legislation.

14. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення:10.02.2025).

15. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23. 12. 1993 № 3792-XII. URL: http: //zakon2. rada. gov. ua/laws/show/3792-12 (дата звернення: 10.02.2025).

16. Гордієнко С. Г. Теорія та практика діяльності державних та недержавних структур із захисту інтелектуальної власності в Україні в сучасних умовах: курс лекцій. Київ: НТУУ «КПІ», 2011. 496 с.

17. Коссак В. М., Якубівський І.Є. Право інтелектуальної власності. Київ: Істина, 2007. 208 с.